

Елективні курси у системі профільного навчання іноземних мов

Т.К Полонська,

*старший науковий співробітник відділу навчання
іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України,
канд. пед. наук, ст. наук. співроб.*

Профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації й удосконалення системи вітчизняної освіти, яке передбачає реальне і планомірне оновлення школи старшого ступеня та має найбільшою мірою враховувати інтереси, нахили, здібності й можливості кожного учня в контексті соціального і професійного самовизначення та відповідності вимогам сучасного ринку праці. Такий підхід до організації освіти старшокласників не лише найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, а й дає змогу створити найоптимальніші умови для їхнього професійного самовизначення та подальшої самореалізації.

У Концепції профільного навчання у старшій школі, затвердженій наказом МОН України від 21.10.13 № 1456, визначено сутність, мету, основні завдання і принципи організації профільного навчання старшокласників. Документ передбачає створення необхідних умов для істотної диференціації змісту навчання учнів старшої школи із широкими і гнучкими можливостями розвитку школярами індивідуальних освітніх траєкторій. З цією метою окрім профільних загальноосвітніх предметів вводяться елективні курси (курси за вибором), які реалізуються за рахунок шкільного компонента і можуть виконувати декілька функцій: а) доповнювати зміст профільного курсу; б) розвивати зміст одного з базових курсів; в) задовольняти різноманітні пізнавальні інтереси школярів, котрі виходять за рамки обраного ними профілю. Елективні курси ніби «компенсують» досить обмежені можливості базових і профільних предметів у задоволенні різноманітних освітніх потреб старшокласників.

Елективні курси з іноземних мов – це обов'язкові навчальні предмети, які входять до складу філологічного профілю у старшій школі та реалізуються за рахунок варіативної складової типового навчального плану. Їх вибір

здійснюють учні відповідно до власних інтересів і майбутніх професійних намірів. Разом із профільним предметом елективні курси мають забезпечити наступність змісту загальної і професійної освіти та вмотивований вибір старшокласниками своєї майбутньої навчальної або професійної діяльності, пов'язаної зі знанням іноземної мови.

Основоположним інструментом організації освітнього процесу є навчально-методичне забезпечення, яке безпосередньо відображає способи побудови навчального процесу, а також дає досить повне уявлення про обсяг змісту навчання, котрий потрібно засвоїти.

Термін «навчально-методичне забезпечення» використовується в педагогіці у двох смислах: як процес, і як результат. Навчально-методичне забезпечення як процес – це планування, розроблення й створення оптимальної системи навчально-методичної документації та засобів навчання, необхідних для ефективної організації освітнього процесу в межах часу і змісту, що визначаються навчальною програмою. Навчально-методичне забезпечення як результат – це сукупність усіх навчально-методичних документів (планів, програм, методик, навчальних посібників тощо), які описують зміст, установлюють структуру, визначають результат і регламентують перебіг навчального процесу. У цьому смислі навчально-методичне забезпечення є комплексною інформаційною моделлю педагогічної системи, котра задає структуру і відображає певним чином її елементи.

Основна мета навчально-методичного забезпечення – створення умов для реалізації вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти шляхом надання учням повного комплекту навчально-методичних матеріалів для засвоєння обов'язкової і варіативної частин навчальної програми.

До головних компонентів навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в загальноосвітній школі в цілому можна віднести: державні стандарти освіти; концепції; навчальні плани; навчальні програми; підручники і навчальні посібники; методичні рекомендації тощо.

Що стосується навчально-методичного забезпечення елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи, то, як показав аналіз сучасної психолого-педагогічної і методичної літератури, однією з основних проблем профільного навчання старшокласників, зокрема конструювання змісту іншомовних елективних курсів, є недосконалість навчально-методичного забезпечення, а фактично його відсутність в Україні. Перелік такого навчально-методичного забезпечення є досить обмеженим: концепція, навчальні програми, навчальні посібники (як правило, авторські).

Як відомо, у загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише та література, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Відповідно до листа МОН України від 17.08.2016 № 1/9-434 «Про переліки навчальної літератури, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, для використання в загальноосвітніх навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» лише три програми курсів за вибором мають такий гриф:

1. Програма спеціального курсу (курсу за вибором) «Аспекти практичної граматики турецької мови» для профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах і спеціалізованих школах з поглибленим вивченням турецької мови (перша іноземна мова). – Київська гімназія східних мов № 1.

2. Програма спеціального курсу «Лінгвокраїнознавство арабських країн» для профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах і спеціалізованих школах з поглибленим вивченням арабської мови (перша, друга, третя іноземна мова). – Київська гімназія східних мов № 1.

3. Навчальна програма елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів. – Відділ навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України.

Що стосується навчальних посібників іншомовних елективних курсів для учнів 10–11 класів профільної школи, то гриф МОН України мають лише два: «Відкрий Сполучені Штати Америки» (І.Р. Мацелюх) і «Англійська мова для туризму» (А.В. Павлюк).

До навчально-методичної літератури, рекомендованої до використання у ЗНЗ, віднесено також «Концепцію навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10–11 класів профільної школи» (В.Г. Редько, Т.К. Полонська, О.С. Пасічник, Є.В. Долинський, Н.П. Басай, О.В. Басай, І.В. Алексеєнко).

Зупинимося детальніше на навчально-методичній літературі, підготовленій науковими співробітниками відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України протягом двох останніх років.

1. «Навчальна програма елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів» [2] розкриває цілі та змістове наповнення елективних курсів, логіку їх побудови, принципи вибору технологій навчання, форми контролю досягнутих результатів, рекомендації щодо організації навчального процесу тощо. Орієнтиром для створення зазначеної програми слугують чинні типові навчальні програми з іноземних мов для учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Зміст елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи за інформаційним, мовним, мовленнєвим і соціокультурним наповненням ґрунтується на іншомовному та загальнонавчальному досвіді старшокласників, набутому ними під час вивчення іноземної мови як загальноосвітнього предмета чи у процесі поглибленого оволодіння нею, ураховує їхні іншомовні комунікативні потреби та інтереси майбутньої життєдіяльності. Зміст елективних курсів повинен відповідати віковим особливостям і пізнавальним потребам учнів, сприяти створенню позитивної мотивації до вивчення іноземної мови, забезпечувати набуття досвіду роботи на рівні підвищених предметних вимог, містити новий та інформаційний матеріал.

Засадами для вибору тем спілкування слугують потреби і мотиви школярів у відповідній сфері, в якій здійснюється навчання. У тематику елективних курсів до особистісної, публічної та освітньої сфер спілкування додається професійно орієнтована сфера. Визначення тем здійснюється згідно з критеріями комунікативної цінності для спілкування в усній та письмовій

формах, освітньої та виховної значущості, доступності й відповідності навчальному та життєвому досвіду, інтересам і віку школярів.

Важливу роль відіграють тексти, пов'язані з тематикою елективних курсів, зі спеціалізацією профілю та специфікою майбутньої професії. Розширюється різноманітність текстів, призначених для різних видів читання: *ознайомлювального* (із розумінням основного змісту тексту); *переглядового/вибіркового* (із метою пошуку необхідної інформації, чи інформації, яка цікавить учня); *вивчального* (із повним розумінням змісту тексту).

Окрім текстового компонента, важливу роль у змісті елективних курсів відіграє позатекстовий складник, до якого належать: а) апарат організації засвоєння (запитання і завдання); інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки прикладів, алгоритмів тощо); таблиці; підписи-пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи і завдання; б) ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, картки, схеми); в) апарат орієнтування (вступ, зміст тощо).

Зміст елективних курсів включає тематичні модулі (розділи) і теми курсів, мовленнєві функції, методи і види діяльності вчителя й учня, форми контролю результатів навчальної діяльності старшокласників. Кількість часу, що відводиться на засвоєння змісту тематичних модулів, і послідовність їх вивчення чітко не регламентується, а віддається на розсуд педагога. Він може змінювати послідовність вивчення тем, а також переглядати кількість годин, відведених на їх вивчення, вносити певні корективи до змісту, враховуючи комунікативні потреби і бажання старшокласників.

Важлива роль в успішній реалізації змісту елективних курсів з іноземних мов у старшій школі належить *педагогічним технологіям* його впровадження у практичну діяльність, зокрема інтерактивним формам навчальної роботи, навчанню у співпраці, проектній діяльності. Ефективним засобом ситуативно спрямованого навчання є навчально-мовленнєві ситуації. Сфери ситуацій, що можуть бути представлені у змісті навчальних посібників елективних курсів, визначаються навчальною програмою, а серед ситуативних завдань для навчання

говоріння і письма мають бути передбачені такі, що спонукають отримати або надати інформацію, пояснити, описати, розповісти, довести, порівняти, переконати, оцінити, привітати тощо.

У навчальну програму вміщено зміст таких елективних курсів з іноземних мов для учнів 10–11 класів старшої школи, як: «Культура і мистецтво Великої Британії», «Англійська мова для ділового спілкування», «Завітайте до України», «Країнознавство: Іспанія, Латинська Америка», «Німецькомовні країни», «Моя Франція».

2. «Концепція навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10–11 класів профільної школи» [1] базується на таких законодавчих і нормативних документах, як: закони України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту»; Концепція загальної середньої освіти; Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти; Концепція профільного навчання у старшій школі; Концепція змісту навчання іноземної мови у старшій школі; Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання; Навчальна програма елективних курсів з іноземних мов для старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів.

Методологічним підґрунтям для концепції слугують компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісно орієнтований і культурологічний підходи, які мають забезпечити поглиблене і професійно зорієнтоване оволодіння старшокласниками іноземною мовою (англійською, іспанською, німецькою, французькою); створити умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, мотивів, здібностей, намірів для формування чіткого орієнтування на певний вид майбутньої професійної діяльності, пов'язаної зі знанням іноземної мови.

Концепція передбачає, що навчальні посібники елективних курсів, як основні засоби забезпечення старшокласників змістом певного елективного курсу, мають різнобічно узгоджуватися з їхніми іншомовними комунікативними намірами та інтересами майбутньої життєдіяльності і враховувати навчальний

досвід, набутий ними у процесі вивчення шкільного курсу «Іноземна мова» як базового чи поглибленого предмета.

Основними принципами реалізації змісту елективних курсів у навчальних посібниках визначено такі: 1) компетентісно-зорієнтованого навчання іншомовного спілкування; 2) комунікативної спрямованості навчання; 3) ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу; 4) урахування досвіду, набутого учнями у вивченні інших навчальних предметів, зокрема іноземної мови; 5) усвідомленого навчання іноземної мови; 6) урахування вікових особливостей учнів старшої школи; 7) збалансованого та взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності; 8) диференціації та індивідуалізації навчання; 9) розширення ролі самостійної іншомовної комунікативної діяльності старшокласників; 10) наступності між усіма ланками системи іншомовної освіти.

Основною структурною одиницею організації навчального матеріалу в змісті посібників елективних курсів визначено *тематичний модуль*, який відображає сутнісний характер елективного курсу. Кожний модуль є автономним і завершеним за своїм змістом структурним компонентом, що дає можливість учителеві вибудовувати процес оволодіння змістом курсу в довільному порядку, а учням – оволодівати іншомовним спілкуванням в усній та письмовій формах відповідно до зазначеної теми.

Основними джерелами мовного, мовленнєвого та інформаційного підґрунтя для організації іншомовного спілкування в межах тематики елективного курсу слугують тексти для читання, котрі доцільно добирати за критеріями автентичності, інформативності, пізнавальної цінності, проблемності, міжкультурного спрямування, прагматичності тексту, функціональності, відповідності змісту текстів віковим особливостям та інтересам учнів.

Відповідно до навчальних планів кожний посібник елективного курсу може бути розрахований на 144 години (дві години на тиждень протягом двох

років). Він не дублює зміст Державного стандарту в галузі іноземних мов, а містить матеріал, який викликає професійний і пізнавальний інтерес в учнів.

Ефективність навчальної діяльності та результати успішності старшокласників значною мірою залежатимуть від змісту і структури навчального посібника елективного курсу. Важливо, щоб зміст посібника і всі його структурні компоненти узгоджувалися з цілями навчання, віковими особливостями старшокласників, їхніми іншомовними комунікативними інтересами та намірами.

3. Відповідно до вимог Навчальної програми елективних курсів і Концепції навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов науковими співробітниками відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України було підготовлено навчальне видання «Світ без кордонів» [3]. Матеріали, які пропонуються в цьому посібнику, є фрагментами змісту шести навчальних посібників елективних курсів з англійської («Культура і мистецтво Великої Британії» – Полонська Т.К., «Англійська мова для ділового спілкування» – Пасічник О.С., «Завітайте до України» – Алексеєнко І.В.), німецької («Німецькомовні країни» – Басай Н.П.), іспанської («Країнознавство: Іспанія, Латинська Америка» – Редько В.Г. і Басай Н.П.) і французької («Моя Франція» – Долинський Є.В.) мов для учнів 10–11 класів профільної школи.

Посібник «Світ без кордонів» адресовано вчителям іноземних мов експериментальних навчальних закладів відділу навчання іноземних мов для апробації тематичних модулів і коригування змісту навчальних посібників елективних курсів за її результатами. Окрім того, призначення видання – дати уявлення про цілі, зміст і структуру вищеназваних навчальних посібників елективних курсів усім тим, хто планує організувати профільне навчання старшокласників, пов'язане з іноземною мовою. Логічним і завершеним результатом усієї нашої роботи стане підготовка посібників, запланована до кінця цього року.

Сподіваємось, що запропонований нами пакет навчально-методичних матеріалів допоможе вчителям краще зорієнтуватися в тематиці елективних

курсів з іноземних мов і специфіці викладання цих курсів; ефективно організувати оволодіння змістом елективних курсів; переосмислити й оновити методи, форми і засоби навчання іноземної мови за допомогою елективних курсів. У свою чергу зміст підготовлених іншомовних навчальних посібників елективних курсів має розширити і поглибити зміст базових підручників з іноземних мов із зазначеної проблематики; забезпечити досягнення учнями старших класів освітнього рівня, адекватного суспільним запитам і потребам самих школярів; ефективніше сприяти подальшому розвитку іншомовної комунікативної компетентності в усіх її складниках (мовній, мовленнєвій, соціокультурній, загальнонавчальній); посилити соціокультурний контекст змісту навчання іноземної мови; реалізувати інтерес старшокласників до іноземної мови як навчального предмета й уточнити їхню готовність до вибору професії, пов'язаної (або не пов'язаної) зі знанням іноземної мови.

Література

1. Концепція навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10–11 класів профільної школи / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Пед. думка, 2015. – 38 с.
2. Навчальна програма елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Пед. думка, 2015. – 41 с.
3. Світ без кордонів : експериментальні матеріали / Т. К. Полонська, О. С. Пасічник, І. В. Алексєнко, Н. П. Басай, В. Г. Редько, О. В. Басай, Є. В. Долинський. – К. : Пед. думка, 2016. – 52 с.